

Аннотация. И. Т. Муковский, С. В. Тищенко. Особое партнерство США и Великобритании накануне и в годы Второй мировой войны: история и современность.

В статье рассматривается комплекс двустороннего «особого партнерства» между Соединенными Штатами Америки и Великобританией, которое возникло накануне и в годы Второй мировой войны. На широком фактическом материале доказано, что с началом Второй мировой войны и разгромом Германией Франции, Великобритания осталась один на один с Германией. Если раньше Великобритания не нуждалась в постоянных союзниках, поскольку была достаточно мощной, то теперь Лондон должен усиленно искать более или менее постоянного союзника, видя в агрессивности Германии непосредственную угрозу своим интересам в Европе и в колониальном мире. По мнению Лондона таким союзником могли быть Соединенные Штаты Америки.

Прослеживаются различные мероприятия Лондона по убеждению США в предоставлении Великобритании не только материальной помощи, но и вступления Америки в войну. Рассматриваются действия Черчилля по убеждению Рузвельта в том, что для Соединенных Штатов выгодна победа Великобритании, а ее поражение создаст смертельную угрозу безопасности США. Но американцы в то время не были готовы к такому шагу, хотя знали, что Англия без США не имела шансов на успех в войне, а потому пойдет на все, чтобы не попасть под германское влияние.

Обобщены подходы Вашингтона, который не мог допустить победы Германии над Великобританией. Поэтому в сложившейся ситуации как Англия, так и США оказались взаимосвязаны одной целью: создать коалицию и победить Германию и ее союзников. С позиций настоящего дана оценка совместных действий США и Великобритании в те грозные годы.

Ключевый слова: незафиксированный альянс, особенные отношения, странная война, страны ОСИ, ленд-лиз, дипломатия выживания, Атлантическая хартия, доктрина «непрямых действий», операция «Оверлорд», старший партнер, холодная война, невоющая страна.

Summary. Mukovskiy I. T., Tishchenko S. V. Distinctive partnership between the United States and the Great Britain before and during the Second World War: history and modernity.

This article consider complex of bilateral "special partnership" between the United States and the Great Britain, which arose before and during the Second World War. On wide factual material were proved, that since the Second World War began and since Germany was defeated by France, the Great Britain was left alone against Germany. Previously, Britain did not need permanent allies, because it was a powerful enough, but now London had to seek strenuously more or less constant ally, because they found in the German aggressiveness the direct threat to their interests in Europe and in the colonial world. According to London, the United States of America could become such ally.

We can trace various events, which London did to convince the U.S. in providing for the Great Britain not only financial assistance, but also the entry of America into the war. This article review Churchill actions to belief Roosevelt in Britain victory benefits for the United States, that its defeat would create a deadly threat for the United States safety. By the time Americans were not ready for such step, despite they knew, that the Great Britain have no chances of success in the war without the U.S., so Britain will take all measures to avoid the German influence.

Article generalized current Washington approaches, which could not prevent the victory of Germany over the Britain. Therefore, in this situation, as the Great Britain and as the United States of America, they were linked by one purpose: to create a coalition to defeat Germany and its allies. From the standpoint of the present, are given an assessment of joint actions of the United States and the United Kingdom in those terrible times.

Keys words: unrecorded alliance, special relationship, marvelous war, the Axis, the Lend-Lease, diplomacy survival, the Atlantic Charter, the doctrine of "indirect action", "Operation Overlord", the senior partner, the Cold War, non-belligerent country.

УДК 94 (4) «1981–1989»

«РАДЯНСЬКЕ ПИТАННЯ» У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США 1981–1989 рр.

О. І. Овчаренко

У статті наведено факти наступального характеру радянської зовнішньої політики з її ідеями всесвітньої перемоги соціалізму й підштовхування революцій в інших країнах. Показано, що в перебігу гонки озброєнь СРСР у 70-80-х рр. впритул наблизився до досягнення силової переваги над капіталістичним світом, а його частка у світовому експорті зброї перевищила американську. Це супроводжувалось активним втручанням у військові конфлікти в Ємені, Сомалі, Ефіопії, Анголі,

Нікарагуа, військовим вторгненням до Афганістану. «Радянське питання» для США за таких умов зводилося до того, як зупинити наступ радянського комунізму. В статті проаналізовано сутність змін у доктринальних основах зовнішньої політики США в період президентства Р. Рейгана щодо Радянського Союзу: перехід від «стримування» СРСР до досягнення цілковитої перемоги над ним. Показано, що стратегічна оборонна ініціатива (СОІ), яку проголосив Р. Рейган, виглядала цілком логічною. Побоювання її реалізації та неспроможність виснаженої гонкою озброєнь радянської держави до адекватної відповіді змусили керівництво СРСР до поступок щодо питань роззброєння. На думку автора, Р. Рейган не ставив за мету ліквідувати Радянський Союз як державу, оскільки остерігався негативного для США і світу наслідку. Він прагнув знесилити його, щоб довести до серйозного внутрішнього конфлікту задля саме системного розпаду. Така політика стала одним із чинників загострення кризи і краху соціалістичної системи й СРСР.

Ключові слова: *ідея всесвітньої перемоги соціалізму, «холодна війна», гонка озброєнь, радянська експансія, «радянське питання», «імперія зла», «хрестовий похід за свободу», «повна перемога над комунізмом», стратегічна оборонна ініціатива.*

Постановка проблеми. Період, вказаний у заголовку цієї статті, охоплює роки президентства Рональда Рейгана і був пов'язаний із загостренням радянсько-американського протистояння в умовах «холодної війни» та став прелюдією до її завершення наприкінці десятиріччя. Згодом позиції США в світі значно зміцнилися, а поглиблення кризи Радянського Союзу й соціалістичної системи призвели на початку 90-х рр. до їхнього розпаду. На теренах колишньої радянської імперії утворилося п'ятнадцять незалежних держав, найбільшою з яких стала Російська Федерація.

Невдовзі після тимчасових розчарувань і розгубленості в московському керівництві знову почали відроджуватися рецидиви попередніх ідей та імперативів: великодержавності, особливої історичної місії Росії, сфер безперечного впливу, відщідженої з панславізму ідеї боротьби за так званій «Русский мир» тощо. Водночас, на початку ХХІ ст. відбувалась активна модернізація російської армії (вочевидь, що для майбутнього реваншу), зокрема переозброєння ракетних військ у масштабах, небачених від часів розпаду Радянського Союзу, тощо. Нові російські збройні сили досить наочно було продемонстровано на параді Перемоги 2014 року. Згортання демократії в Росії та зростання агресивності її зовнішньої політики стало тенденцією, яку західні політологи й журналісти помітили ще після перемоги В. Путіна на президентських виборах навесні 2004 року. Невдовзі після неї З. Бжезинський писав: «Путінський режим багато в чому схожий на фашизм Муссоліні. Дуче... централізував політичну владу іменем шовінізму... Фашистський режим супроводжувався пропагандою почуття національної величч, дисципліни і пафосними міфами про славне минуле. Так само Путін намагається змішати традиції ЧК (ленінського гестапо, де його дід починав кар'єру) і сталінського керівництва країною у воєнний час із зазіханнями російського православ'я на статус Третього Риму та слов'янофільськими мріями про єдину величезну державу, якою б керували з Кремля» [1]. Американська преса не раз вказувала на небезпеку, насамперед для колишніх радянських республік, експансіоністських намірів російського лідера. «В ці довгі зимові ночі, – зазначав у «Нью-Йорк Таймс» журналіст Н. Кристоф у грудні 2004 р., – країнами, які в Росії називають «ближнім зарубіжжям», чути стук копит. Це їде Вершник без голови – загроза нової «холодної війни» й незалежності суверенних держав. Чорною тінню вночі скакає в пошуках своєї голови Володимир Путін. Будемо сподіватися, що він знайде її щонайшвидше. ...Головне, що зараз слід зрозуміти, – Путін весь цей час видавав себе не за того, ким він насправді є. Путін – це російський Піночет, або Франко. Він веде Росію не до вільного ринку, а до фашизму» [2]. Тоді ж інша американська газета ставила питання: «Наскільки ще вистачить терпіння у Сполучених Штатів і Європейського Союзу миритися з тим, що являє собою Володимир Путін? Ніхто не хоче воювати з Росією, але схоже, що її президент сам невпинно цього домагається» [3].

Автор наводить ці розлогі висловлювання 2004 р., аби показати наскільки актуальними зроблені в них оцінки є саме сьогодні. Війна Росії 2008 р. проти маленької Грузії з лицемірним виправданням політики «принуждення к миру» та створення квазідержав у

Південній Осетії й Абхазії, відторгнення від України Криму й розв'язання війни у Донбасі є переконливим свідченням зростання агресивності путінського режиму, який дедалі більше протиставляє себе демократичному світові. Потуги Путіна, спрямовані на відродження колишньої імперії, вкрай небезпечні для збереження миру в Європі та світі.

В зв'язку з цим, на нашу думку, доречно згадати, що в радянсько-російській історії подібне вже було, щоправда, у значно більших географічних вимірах, коли в ході «холодної війни» і нестримної гонки озброєнь Радянський Союз досяг такої військової могутності, що почав вдаватися до широкої експансії в світі. Рішучий наступ проти неї розпочав у 80-ті роки президент США Р. Рейган, і «радянське питання» в його зовнішньополітичній стратегії стало одним із головних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зовнішній політиці США в названий період присвячено велику кількість досліджень. Вкажемо лише на деякі. Особливої уваги заслуговують монографії американських аналітиків С. Амброуза [4], С. Брауна [5], Р. Даллека [6], К. Уайнбергера [7], С. Хантінгтона [8], фундаментальна праця Г. Кіссінджера [9], біографічні дослідження Л. Кеннона й К. Уолша [10].

В радянській та сучасній російській науці деякі аспекти проблеми аналізували Е. Іванян [11], А. Кокошин [12], В. Лінник [13], В. Ніконов [14], Р. Овінников [15], С. Рогов [16], О. Уткін [17].

Серед українських досліджень слід назвати наукові студії А. Потехіна [18], А. Дашкевича і Є. Камінського [19], А. Овчаренко [20].

Мета. Аналіз вказаних праць, а також публікацій в періодиці кінця ХХ – початку ХХІ ст. дає підстави стверджувати, що окремі аспекти зовнішньої політики США в період 80-х рр., зокрема її «радянський» напрямок, досі привертають увагу дослідників. Наскільки така політика стала ефективною у протиборстві з Радянським Союзом, а перемога США у «холодній війні» була заслугою Р. Рейгана, автор намагався відповісти у цій статті.

Виклад основного матеріалу. Кандидат від Республіканської партії Р. Рейган переміг на президентських виборах восени 1980 р. і став 40-м президентом США у віці 69 років. Його успіх значною мірою спричинили невдачі попередників. Критичний стан американської економіки на кінець правління Д. Картера, 14% інфляції й 8% безробіття у рік виборів, скорочення реальних доходів робітників і службовців радикально змінили поведінку виборців [21]. Не менший, якщо не більший вплив на них справила поступова втрата позицій США на міжнародній арені, що стало результатом історичного змагання з Радянським Союзом. У зовнішньополітичній частині своєї передвиборчої програми Р. Рейган обіцяв відродити «дух» Америки, повернути їй роль світового лідера, а для цього повести рішучу боротьбу проти світового комунізму й СРСР.

Як відомо, класово-пролетарський підхід до міжнародних відносин разом з вірою в месіанську роль революційної Росії в світі зумовили зосередження упродовж тривалого періоду зусиль Радянського Союзу на максимальному послабленні свого історичного супротивника – капіталістичного світу.

Радянське партійне і державне керівництво від В. І. Леніна до М. С. Горбачова завжди дотримувалося ідеї, що саме радянська держава має бути центром і базою «світового революційного процесу». Керівники РКП(б) і створеного 1919 р. Комінтерну вже в перші роки радянської влади не тільки закликали трудящих інших країн до боротьби проти їх урядів, а і вдавалися до спроб організації широкого революційного руху за російським зразком і збройного провокування революцій, зокрема в Німеччині [22, 330–331], Польщі [23, 53–66], Болгарії [24, 21–22], країнах Сходу [23, 30–31]; про намір «советизації» Угорщини, Чехії і Румунії в липні 1920 р. йшлося в телеграмі В. І. Леніна Й. В. Сталіну [23, 54–55].

Пророцтва неминучості загибелі капіталізму і курс на невпинне протиборство з ним залишалися практично незмінними і повторювалися в партійних документах [25, 83].

У міру зростання військової могутності СРСР, заяви його лідерів ставали дедалі амбіційнішими. Перехід наприкінці 60-х років до розрядки в СРСР пояснювали зміною у співвідношенні сил на світовій арені на користь соціалізму [26, 16–17], як визнання

Радянського Союзу наддержавою, без чієї участі не може бути вирішене жодне важливе питання. Стиль поведінки радянських лідерів явно схилився до наддержавного гегемонізму. Цьому сприяли успіхи в гонці озброєнь. І справді, ще в період президентства Д. Кеннеді дехто з експертів-професіоналів співвідношення сукупних ядерних потенціалів США й СРСР оцінювали пропорцією 4:1, а інші – й 5:1 [27]. Розрив було ліквідовано вже на початку 70-х років [28, 341–343].

У 70 – 80-х рр. Радянський Союз упритул наблизився до досягнення силової переваги над капіталістичними країнами. Пленум ЦК КПРС 1980 р. назвав «завоюванням принципового історичного значення» встановлення військово-стратегічної рівноваги «між світом соціалізму і світом капіталізму» [29, 471]. Оскільки до поняття «світ капіталізму» радянські керівники включали не тільки США та інші країни НАТО, а і Японію, і навіть готові були, за умов радянсько-китайського конфлікту, потенційним союзником Заходу вважати КНР, то фактично глобальною військово-стратегічною доктриною СРСР стало досягнення такої військової могутності, яка давала б можливість протистояти відразу всім названим державам.

Отже, сподівання значної частини американців у першій половині 70-х років, пов'язані з розрядкою, не справдились. Пом'якшення міжнародної напруженості (в США його визначали терміном «детант» – від фр. *détente* послаблення, розрядка) досягло найбільшого успіху в угодах, укладених під час зустрічі в Москві у травні 1972 р. Л. Брежнєва і Р. Ніксона. Розвитком детанту була й травнева 1973 р. зустріч лідерів СРСР і США [30, 360–367]. Зупинила цю позитивну тенденцію арабо-ізраїльська війна 1973 р., в якій СРСР і США підтримали протилежні сторони, і поправка «Джексона – Веніка» (грудень 1973 р.). Це стало початком кінця детанту.

Значний вплив на радянсько-американські відносини справила невдача США у війні в Індокитаї, що створила в Америці своєрідний «в'єтнамський синдром», основними ознаками якого були болючість ганьби поразки і відчуття провини, невпевненість і острах втручання в інші схожі конфлікти та водночас ворожість до можливого тріумфу у В'єтнамі іншої третьої держави. А сталося саме так. У квітні 1975 р. проамериканський сайгонський режим за вирішальною допомогою армії комуністичного Північного В'єтнаму було повалено, і країна об'єдналася в Соціалістичну Республіку В'єтнам (СРВ). Оскільки за Північним В'єтнамом стояв Радянський Союз, то в США цей результат вважали його перемогою, до того ж здобуту в період розрядки. Це викликало глибоку образу багатьох американців, насамперед тих, хто від самого початку розрядки не вірив у щирість намірів лідерів СРСР дотримуватися міжнародних угод. А радянські керівники, котрі розцінювали поразку США у В'єтнамі як послаблення їх рішучості використовувати для «стримування комунізму» військову силу, активізували політику проникнення СРСР у країни «третього світу». Радянський Союз почав надавати економічну й особливо військову допомогу низці країн, стимулювати їх до проголошення соціалістичних цілей. Керівництво СРСР увірувало в те, що історичну ініціативу завойовано, капіталістичну систему приречено (концепція «загальної кризи капіталізму»), і остаточно знищити її можна буде лише активними діями, попри будь-які домовленості й детанти, оскільки почала діяти теорія «доміно». В результаті Москва почала сміливо розширювати сферу свого впливу, без коливань втручаючись у військові конфлікти в Ємені, Сомалі, Ефіопії, Анголі. В Латинській Америці, окрім Куби, СРСР встановив особливо тісні відносини з Нікарагуа і Гренадою, які отримували від нього й Куби економічну та військову допомогу.

Апогеєм зростання радянського експансіонізму було військове вторгнення 1979 р. до Афганістану. Ця акція викликала особливе обурення американців, її вважали в США прагненням встановити в перспективі контроль над важливими районами Перської затоки. До того ж, саме в цей період виникла проблема з персоналом американського посольства в Тегерані, що стало заручником іранських студентів-ісламістів. США вважали себе глибоко ображеними і приниженими, а реакцію адміністрації президента Д. Картера на радянську акцію в Афганістані – неадекватною новим викликом. Стала домінувати думка, що

Сполученим Штатам час рішуче заявити про необхідність непримиримої боротьби з наступом комуністів і релігійних фанатиків. Про зміну ставлення до СРСР в США свідчила така статистика: 1973 р. 45% американців мали позитивну думку про Радянський Союз, а 1981 р. таких залишилося 13% [31, 138–142]. Отже, для проведення рішучої політики відносно СРСР новий президент міг розраховувати на масову підтримку.

На цей час Радянський Союз вже не лише досяг військово-стратегічного паритету із США, а й удосконалив засоби так званої демонстрації могутності, зокрема спроможність перекидання потужних військових контингентів на великі відстані. Можливості Москви проводити глобальну політику значно зросли. Посилилась радянська активність і в експорті озброєнь. На початок 80-х рр. частка СРСР у світовому експорті зброї перевищила американську. При цьому, якщо в експорті США до країн третього світу економічна складова дещо перевищувала військову, то в радянському – військові поставки були в чотири рази більшими за економічні [31, 131]. На середину 70-х рр. СРСР ще значно поступався США в спроможності демонструвати свою міць у «третьому світі». Однак новим було те, що він, принаймні, став здатним проводити активну наступальну політику. І це дедалі більше турбувало американців.

Антикомунізм Р. Рейгана був глибшим ніж, антикомунізм його попередників. Він завжди виступав проти розрядки, вважаючи, що її використовують нещирі радянські лідери для досягнення переваги над «західним світом». Вже на першій своїй президентській прес-конференції президент назвав СРСР «імперією розбою, готовою на будь-які злочини, брехню, шахрайство заради своїх цілей». Це було предтечею заяви 1983 р., в якій Рейган назвав Радянський Союз «імперією зла», тобто предтечею прямого морального виклику, на який не наважувався жодний із його попередників [9, 699].

Тим часом довіра до Радянського Союзу падала у всіх верствах американського суспільства, найнижчої позначки (9%) вона досягла після інциденту з південнокорейським пасажирським літаком, якого збив радянський винищувач 1 вересня 1983 року. Більшість американців вважала, що у військовому плані США значно поступаються СРСР і підтримувала ідею нарощування озброєнь [31, 144]. Р. Рейган згодом згадував, що на той час, коли він став президентом, «м'язові волокна американського військового м'яза були настільки атрофовані, що спроможність відбити можливу атаку з боку Радянського Союзу була вельми сумнівною» [32, 11].

Витрати на військові цілі різко зросли. Посилилась і критика Радянського Союзу. Жоден президент після Другої світової війни не висловлював так відкрито і так різко думок про незаконність радянської системи.

За умов загострення ядерного протистояння з СРСР на зламі 80-х рр. міжнародний курс адміністрації Р. Рейгана позначився наміром відродити односторонню перевагу й домінування США, як це було в перші повоєнні десятиріччя. Р. Рейган дав зрозуміти, що збирається розвинути і розширити доктрину Г. Трумена й надати їй практичної дієвості та ефективності, а у використанні антикомуністичної риторики він перевершив самого Д. Даллеса [5, 13]. Термін «стримування» СРСР, який виник в період президентства Г. Трумена, для Р. Рейгана відійшов на другий план. На чільне місце для нього вийшло досягнення цілковитої перемоги США у «конфлікті свободи проти тоталітаризму» [33], в боротьбі з комунізмом як «найнебезпечнішим втіленням зла» [34]. При цьому йшлося про глобальний антикомуністичний аспект проблеми, що передбачав реалізацію, принаймні, трьох основних цілей:

1) досягнути стратегічної переваги над СРСР через значне збільшення американського військового потенціалу. Було передбачено зокрема, здобути перевагу з основних показників у військовій галузі; втягти СРСР у виснажливу для радянської економіки гонку озброєнь, яка відволікала б його щонайбільші ресурси до військової сфери. Нав'язати вигідні для США темпи і напрямки військового будівництва, які зробили б неможливими чи максимально ускладнили адекватні заходи протидії Радянського Союзу новим американським наступальним та оборонним системам; зміцнити американський вплив на Заході як гаранта

його безпеки й оборони; посилити позиції американської дипломатії на переговорах з СРСР і змусити його погодитися на поступки; витіснити Радянський Союз із держав «третього світу», де він поширював свою експансію;

2) зруйнувати «радянську імперію зла», як основну силу, яка сприяла створенню і підтримувала тоталітарні комуністичні режими. Слід зазначити, що Р. Рейган і його радники вкладали в поняття «радянська імперія» не оцінку СРСР як великої держави, а, насамперед, його «імперські наміри» в міжнародній політиці;

3) подолати тоталітаризм у світовому вимірі, маючи на увазі пріоритетність усунення комунізму не лише в планах системних змін у соціалістичних країнах, а і як впливової ідеології з претензіями поширення на весь світ.

21 травня 1982 р. у своєму виступі в Центрі стратегічних і міжнародних досліджень Джорджтаунського університету радник президента з питань національної безпеки В. Кларк чітко визначив що, стратегія Р. Рейгана включала «дипломатичні, політичні, економічні та інформаційні компоненти, зведені на силовому фундаменті». Водночас, певним чином знижуючи «риторичний» запал, притаманний президентові, Кларк зводив антикомуністичні й антирадянські цілі Білого дому до спроби «змусити радянське керівництво привернути увагу до внутрішніх проблем», замість здійснення експансіоністської політики на міжнародній арені [35].

Основні ідеї антирадянської стратегії Р. Рейгана було викладено в низці директив з національної безпеки, його промов і звернень. У жовтні 1981 р. президент підписав директиву № 13, яка передбачала застосування США першими ядерної зброї проти СРСР і досягнення переваги над ним на будь-якій стадії конфлікту [36]. У промові в Британському парламенті 8 червня 1982 р. Р. Рейган заявив про свою рішучість досягти перемоги у духовному протиборстві з Радянським Союзом [37].

8 березня 1983 р., виступаючи на засіданні Національної Асоціації євангелістів, лідер США використав для характеристики Радянського Союзу термін «імперія зла» і обґрунтовував необхідність зміцнення американської військової могутності, створення нових видів озброєнь для боротьби з радянською експансією [38].

Слід зазначити, що політика СРСР давала для цього підстави: агресія в Афганістані, підтримка прокомуністичних сил в Анголі, Ефіопії, Нікарагуа, брутальний тиск на Польщу тощо. Не було прогресу з проблем озброєнь у Європі. Ще від 1977 р. в європейській частині СРСР почалось розгортання (під приводом заміни застарілих СС-4 і СС-5 ракетних систем з однією боеголовкою і дальністю 2 і 4 тисячі кілометрів) на нові мобільні пускові установки СС-20 з трьома боеголовками і дальністю 5 тис. км. Вони охоплювали на всю глибину територію Західної Європи, що значно посилювало військовий потенціал і позиції СРСР на цьому континенті. Для США прямої загрози не виникало, а західноєвропейців радянське рішення серйозно стурбувало. В зв'язку з цим НАТО ухвалив рішення про розгортання на території Великої Британії, ФРН, Італії, Бельгії і Нідерландів 572 американських ракет (464 – високоточних крилатих і 108 балістичних, типу «Першинг-2»). Спроби СРСР за допомогою своїх прихильників організувати рухи протестів проти розміщення американських ракет середнього радіусу дії в Європі, хоча й відтермінували ухвалення остаточного рішення НАТО до листопада 1983 р., загалом виявилися невдалими [39, 495–496]. Розташування названих ракетних систем скоротило майже в п'ятеро час, потрібний для завдання удару по цілях в СРСР, що відтепер радянське керівництво вважало послабленням своєї оборони. А оборона Західної Європи й США ще більше згуртувала їх, особливо в контексті тих погроз, із якими виступив під час візиту в СРСР канцлера Г. Коля новий радянський генсек Ю. Андропов [9, 708]. Москва зміцнила свої ядерні сили у Східній Німеччині й Чехословаччині і перервала всі переговори, зокрема переговори з проблем скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО) та ліквідації ракет середньої і малої дальності (РСМД) [40, 87].

В цей же період СРСР зіткнувся з новим явищем, якому він намагався перешкодити ще більше, ніж розгортання американських крилатих ракет і ракет «Першинг-2». 23 березня 1983 р. Р. Рейган, оприлюднюючи так звану Стратегічну оборону ініціативу (СОІ), звернувся

до науковців і всіх, хто дав країні ядерну зброю, щоб вони тепер використали свій талант задля виживання людства і загального миру: винайшли засоби зробити ядерну зброю безсилою і застарілою [9, 709]. Обговорення цієї проблеми було винесено на публічний рівень у США ще задовго до її офіційного проголошення [41]. Про значення, якого надавали СОІ американські стратегічні плани відносно СРСР, свідчить той факт, що за багато років після того, як Р. Рейган залишив Білий дім, їй було присвячено спеціальну наукову доповідь, яку підготували провідні американські фахівці з питань зовнішньої та оборонної політики [42].

Програма СОІ підкреслювала різницю між наступальними та оборонними ядерними озброєннями. В ній містилися вражаючі за своїм задумом нові пропозиції щодо заходів оборонного характеру у разі ядерного нападу. Конкретно було передбачено створення системи протиракетної оборони з елементами космічного базування, що, як заявляв президент США, зробить неефективною і непотрібною ядерну зброю. Реалізація СОІ на думку її авторів, мусила забезпечити технічні можливості перехвату й ліквідації балістичних ракет, і відтак стала б важливим чинником оборони від відповідних дій іншої сторони, підвищила б живучість наступальної стратегічної зброї США. Але все ж таки її головною метою було спрямувати військове суперництво з СРСР в нові галузі, і цим зробити всі попередні радянські витрати на оборону безглуздими, а радянську зброю – застарілою [9, с. 498].

Радянський ядерний потенціал був головним критерієм статусу Радянського Союзу як наддержави, й упродовж усього періоду «холодної війни» основною метою СРСР було досягнення стратегічного паритету із США, а тому нова військово-технологічна ініціатива Сполучених Штатів вкрай стурбувала радянське керівництво. Зазначимо, що й нині, за 30 років, ключовим елементом, який додає агресивності зовнішній політиці путінської Росії, є володіння ядерною зброєю. Стратегічна оборонна ініціатива виглядала цілком логічною. Адже за допомогою єдиного технологічного рішення США здобували можливість знецінити все, заради чого Радянський Союз доводив себе до банкрутства. Аналітики з розвідувальних служб США вже у вересні 1983 р. передбачали, що СРСР не витримає такого повороту і радше погодиться розпочати дієві переговори про скорочення ядерних озброєнь, ніж на розробку адекватних СОІ заходів. У доповіді ЦРУ та військової розвідки США від 12 вересня 1983 р. можливості військової і технологічної відповіді Москви на СОІ було оцінено як вкрай обмежені [43]. Отже, у цьому аспекті СОІ можна вважати складовою політичного наступу адміністрації Рейгана. Принаймні саме так її трактували серйозні фахівці із американських спецслужб. Їхні численні колеги також висловлювали сумніви щодо можливостей економіки СРСР профінансувати адекватну програму у відповідь на СОІ, наголошуючи при цьому, що ключовим результатом СОІ цілком могло стати радикальне послаблення радянської економіки. При цьому підкреслювали, що у такий спосіб зростає реальність конфронтації між радянським суспільством та комуністичними лідерами країни. Розвідувальні служби Сполучених Штатів, як виконавці волі президента, прогнозували руйнівний для Радянського Союзу та комуністичної системи загалом вплив американської відповіді на «політичну, пропагандистську й дипломатичну» реакцію Москви на СОІ. Вони заздалегідь передбачали спроби СРСР скористатися послугами міжнародного руху за мир і творчої інтелігенції західних країн для дискредитації американської зовнішньої політики. Це цілковито стосується також прогнозування можливої поведінки радянських посланців на різного роду міжнародних наукових та інших форумах. У спецслужбах Сполучених Штатів добре розуміли і те, що Москва здійснить спробу змусити Вашингтон прийняти її умови переговорів щодо тематики скорочення ядерних озброєнь, а водночас – виграти час для переоснащення своєї армії [43]. Тобто, американці були готовими до такого перебігу подій. Тепер можемо стверджувати, що цей аспект «холодної війни» американська сторона цього разу виграла з випередженням.

З високою точністю прогнозували й інші акції Радянського Союзу в рамках дискредитації програми СОІ, зокрема, спроби внести розкол у позицію західних союзників, дезорієнтувати пересічних американців невпинними повторюваннями тези про те, що «СОІ зруйнує соціальні програми» тощо. Радянська пропаганда не принесла очікуваних у Кремлі

результатів. У істориків і політологів популярною була теза, що головною метою «хрестового походу» проти комунізму, оголошеного Рейганом, було знищення СРСР як великої держави. Але в США аж ніяк не гадали, що це відбудеться так швидко. У спеціальних службах Сполучених Штатів не існувало жодних сумнівів у тому, що американсько-радянське протистояння в дусі «холодної війни» триватиме багато десятиліть. Президент Рейган, якому було адресовано доповідь, з цими прогнозами, сприймав таку позицію як даність, що підтверджує його намір саме демократизувати Радянський Союз, а не ліквідувати його як державу [7, 172].

Є достатні підстави вважати, що Рейган прагнув знести Радянський Союз настільки, щоб довести його до серйозного внутрішнього конфлікту задля саме системного розпаду. Головним важелем впливу на цей процес глава Білого дому називав втягнення Радянського Союзу в збройні перегони. Витративши за 1982–1987 рр. понад 1,7 трильйона доларів на утримання збройних сил і створення нових видів озброєнь, сороковий американський президент мав на меті у такий спосіб здійснити «повномасштабний тиск» на СРСР. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що гігантський військовий бюджет диктували не так розрахунки на зміцнення ефективності американської армії, як цілі «великої стратегії» антикомунізму, насамперед, цілковитого виснаження Радянського Союзу. Підтвердженням цього висновку можуть бути документи Пентагона. В одному було висловлено щире задоволення від того, що «радянська сторона з великими труднощами протистоїть нав'язуванню їй непропорційним витратам, відкриттю нових сфер військової конкуренції та зниженню рівня інвестицій» [44].

Наступальна антирадянська політика Р. Рейгана від середини 1982 р. дедалі виразніше прямувала в річище намагань загострити етнонаціональні проблеми СРСР [17, 221]. Втім адміністрація Рейгана не мала наміру всерйоз стимулювати внутрішню кризу в Радянському Союзі з використанням етнополітичного чинника, що підтверджують і американські дослідники [45]. Сам президент схилився до того, щоб громадянам СРСР було гарантовано демократичні права в рамках єдиної наддержави, оскільки її розпад він пов'язував з реальною загрозою воєнного конфлікту [46].

На наше переконання, Р. Рейган мало вірив у цілковитий розпад СРСР без деструктивного для США наслідку. Він вважав неминучими криваві контрзаходи Москви у відповідь на безпосередню підтримку американцями можливих виступів внутрішніх сил опору радянському режимові.

Конфронтацію і примирення з СРСР у США вважали послідовними етапами політичного курсу. Р. Рейган був переконаний, що для того, щоб вести переговори з Радянським Союзом з позиції сили, а не слабкості, Америка мусить збільшити свою військову міць [32, 12]. Водночас, як зазначав колишній держсекретар США Г. Кіссінджер, президент вірив у можливість переконання радянських лідерів у хибності комуністичної філософії і помилковості уявлень щодо справжнього характеру Америки [9, с. 698, с. 703]. Л. Кеннон – біограф президента – писав: «Однією із фантазій Рональда Рейгана було те, як він візьме з собою Михайла Горбачова і покаже йому Сполученні Штати. Хай радянський керівник побачить, як живуть пересічні американці... що вони думають про свою систему» [10, 792].

Радянський міністр закордонних справ і перший заступник голови уряду А. Громико пригадував у своїх мемуарах слова Р. Рейгана про щире прагнення президента віднайти шляхи покращення відносин між США і СРСР і свою відповідь, у якій міністр заперечував існування агресивної політики радянського керівництва, вкотре посилаючись на принцип «мирного співіснування», а наприкінці заявив: «Душею нашої філософії і нашої політики є переконання в тому, що об'єктивний хід суспільного розвитку в світі йде у напрямку перемоги соціалізму, з огляду на його перевагу перед капіталізмом» [47, 347]. І це у вересні 1984 р., коли радянська система фактично вступала у завершальну фазу своєї кризи!

І все ж таки восени 1984 р., після цієї зустрічі, обидві сторони почали проявляти схильність до переговорів та інших контактів. Ставлення Р. Рейгана до Радянського Союзу стало більше примирливим, ніж у перші роки його президентства. А Москва зняла свої

вимоги щодо виведення американських ракет середньої і малої дальності із Західної Європи, як умови початку переговорів сторін.

У квітні 1985 р. до керівництва КПРС прийшов М. Горбачов (попередній генсек К. Черненко помер у березні). Новий радянський лідер відразу зробив спробу здійснити глибокі зміни у зовнішній політиці СРСР. У листопаді 1985 р. відбулась його перша зустріч з Р. Рейганом у Женеві. Вона означала відновлення радянсько-американських переговорів на вищому рівні після тривалої перерви (нагадаємо, що віденська зустріч Л. Брежнєва з Д. Картером відбулась 1979 р.). Женевські переговори Р. Рейгана і М. Горбачова не дали конкретних результатів, але зрушили стан відносин з мертвої точки: обидва керівники заявили про свою зацікавленість у розвитку діалогу. І це було не лише проявом доброї волі, а й усвідомленням тих реалій, які склалися в той час. Англійський історик П. Кальвокорессі зазначав, що Радянський Союз був уже неспроможний фінансувати «холодну війну», а Сполученим Штатам також загрожувало банкрутство (витрати лише на науково-дослідницьку роботу щодо СОІ упродовж перших п'яти років оцінювалось у 26 млрд. дол.) [40, 88], і Конгрес США вже не погоджувався після стрімкого зростання загальної суми витрат на оборону в перші роки президентства Р. Рейгана на нове їх значне збільшення.

На наступній зустрічі в Рейк'явіку 11 – 12 жовтня 1986 р. Р. Рейгану і М. Горбачову також не вдалося дійти згоди, хоча вони наблизилися до порозуміння про значне скорочення кількості стратегічної зброї. Обговорювали також можливість відмови від усього цього класу озброєнь. Але зустріч зазнала невдачі через розбіжності щодо СОІ. М. Горбачов вимагав цілком припинити американські дослідження цієї програми і відкинув пропозицію Р. Рейгана про передачу Радянському Союзу інформації з технологій СОІ. Однак, за свідченнями помічника М. Горбачова з міжнародних питань, радянське керівництво в цей період ще не відмовлялося від установки на військово-стратегічний паритет з усім світом, хоча гонка озброєнь остаточно виснажила економіку країни. На засіданні Політбюро 27–28 грудня 1988 р. генсек наводив щодо цього вражаючі факти: Радянський Союз витрачав на військові потреби в 1,5 рази більше Сполучених Штатів і тримав армію 6 млн. осіб [48, 121].

Попри ці розбіжності, прихід до влади М. Горбачова привів до великих змін у позиції Радянського Союзу. З проблеми контролю над озброєннями суттєві поступки робила відтепер лише радянська сторона. Насамперед радянський лідер погодився відмовитись від вимог, щоб договір щодо ракет середньої і малої дальності стосувався не лише американських, а й англійських, і французьких ядерних сил. Далі він відмовився від ув'язки цього договору з СОІ. Не менш важливою стала докорінна зміна позиції Москви з питання перевірки виконання договору. Відтепер Радянський Союз погоджувався на широку систему інспекцій «на місці», яку раніше рішуче відкидав. У грудні 1987 р. у Вашингтоні було укладено договір про ракети середньої і малої дальності (РСМД), який набув чинності в червні 1988 р. і передбачав ліквідацію усіх засобів середньої і малої дальності до 1991 р., причому СРСР мав знищити вдвічі більше ракет і пускових установок, ніж НАТО [30, 435–441].

Р. Рейган був переконаний, що Радянський Союз відповідальний за більшість заворушень, які відбувалися в країнах «третього світу». Сполучені Штати, вважав він, мають надавати активну підтримку всім, хто готовий вести боротьбу з радянсько-комуністичними режимами. Така наступальна політика стала відомою як доктрина Рейгана. В чомусь вона нагадувала політику адміністрації Д. Ейзенхауера. Але якщо друга стосувалася в основному Східної Європи і мала більше пропагандистський характер, то доктрину Р. Рейгана було розраховано переважно на країни «третього світу», вона включала як військову, так і економічну підтримку. В Латинській Америці США взяли курс на відкритий підрив і навіть на усунення прокомуністичних режимів і проголошували це як «захист західної півкулі від радянсько-кубинської експансії». Американське вторгнення до Гренади 1983 р. було одним із таких силових рішень. А СРСР, зайнятий наприкінці 80-х рр. своїми внутрішніми проблемами, вже не міг і не претендував на надання підтримки своїм сателітам. Різко припиняючи допомогу, він залишав свої сфери впливу – Кубу, В'єтнам, Камбоджу, Мозамбік, Нікарагуа, Сальвадор та ін. [20, 27–31].

В Афганістані Радянська армія мала великі втрати, але так і не встановила контролю над основними територіями країни. Знаменно, що і після початку горбачовської перебудови проблему Афганістану радянське керівництво сприймало в контексті глобального протиборства [46, 225–226]. Тому виведення радянських військ з Афганістану у лютому 1989 р. стало одним із найяскравіших прикладів зміни політики Радянського Союзу.

Важливість «радянського питання» у зовнішній політиці США в період 80-х рр. значно зросла порівняно з попередніми роками. СРСР на цей час досяг вершини своєї військово-стратегічної могутності і, нарощуючи військові зусилля, перетворився, на думку американських аналітиків, на пряму загрозу для США як лідера капіталістичного світу. Він упритул наближувався до заповітної мети – досягнення силової переваги над усіма головними супротивниками в будь-якій комбінації. Брежньєвське керівництво переоцінювало в той час військово-стратегічні можливості СРСР, а глобальних намірів не приховувало. Це робило їх значною мірою непередбачуваними і авантюрними. Нестримність радянського експансіонізму особливо виразно проявилася через вторгнення до Афганістану, яке стало «зоряним часом» радянського глобалізму.

Якщо врахувати, що радянська зовнішня політика завжди перебувала в чітко окреслених ідеологічних рамках марксизму-ленінізму, який, як глобальна (чи з претензією на неї) ідеологія, стратегічно розглядав існування капіталізму як тимчасовий стан, то підстав для занепокоєння США мали достатньо.

Рейганівська команда відкинула як неефективну попередню політику, засновану на «стримуванні» Радянського Союзу, і взяла рішучий курс на досягнення повної перемоги над СРСР і світовими комунізмом.

Висновки. Р. Рейган був першим повоєнним президентом, який вдався водночас до ідеологічного і геостратегічного наступу, що включав його протидію радянському геополітичному тиску, допоки процес поширення радянського впливу не буде зупинено, а надалі повернено назад; а також розгортання програми переозброєння, покликаної, або змусити СРСР втягтися у виснажливі для нього збройні перегони, або визнати свою другорядність.

Комплексний тиск США на СРСР, особливо на початку 80-х рр., основою якого були гучна пропагандистська кампанія, безапеляційна і погрозна риторика президента на адресу «світового тоталітаризму» і СРСР, нарощування переозброєнь, оголошення про початок реалізації стратегічної оборонної ініціативи (СОІ), згорання економічних відносин з Радянським Союзом, контрнаступ у «третьому світі» справили значний вплив на радянське керівництво, особливо в умовах внутрішнього послаблення радянської системи.

Прагнення Р. Рейгана через програму СОІ знецінити ядерну зброю як найважливіший елемент «ядерного стримування» і «ядерного залякування», заснований на доктрині «гарантованого взаємного знищення», і здобуття таким чином стратегічної переваги над СРСР підштовхнуло радянське керівництво на укладення угоди з РМСД. Отже СОІ стала також важелем тиску на СРСР і досить ефективним засобом для того, аби знизити рівень ядерного конфлікту.

Іншою і більш вагомою причиною історичної поразки СРСР у протиборстві із США була внутрішня економічна слабкість Радянського Союзу. Політика Р. Рейгана сприяла її дальшому послабленню. В той момент, коли він став президентом, радянська економіка вже перебувала на такій стадії кризи, що виправлення становища в рамках чинної системи було неможливим. У Радянському Союзі розуміли, що американська технологічна перевага в перспективі дозволить США створити нову військово-стратегічну систему, і це зведе нанівець для Заходу радянську загрозу. СРСР же не мав економічних ресурсів для конкуренції з США на новому технологічному етапі гонки озброєнь.

Неспроможним був Радянський Союз вести успішну боротьбу із США в країнах «третього світу» – надто обтяжливими стали зобов'язання перед ними для СРСР. За таких умов М. Горбачов зробив вибір на користь припинення радянсько-американського

суперництва і завершення «холодної війни». Це було сприйнято як фактичне визнання поразки.

Успіху американської зовнішньої політики в період президентства Р. Рейгана у змаганні з Радянським Союзом було досягнуто в результаті вдалого використання деградації радянської системи та її загального послаблення і переходу до рішучого наступу на всіх напрямках американсько-радянського протистояння, що було визначальним у завершенні «холодної війни» і стало одним із чинників, який прискорив розпад соціалістичної системи й СРСР.

На завершення автор вважає за доцільне і актуальне згадати думку, яку висловив Р. Рейган 1984 р. у Франції під час відзначення 40-ї річниці відкриття Другого фронту в Європі: «Америка засвоїла жорстокий урок двох світових воєн. Краще бути готовим захищати мир, ніж переховуватися за морем і починати діяти, коли свободу буде втрачено» [49]. Хотілось би, щоб ці слова пам'ятали і в Америці, і в Європі, в якій на передньому краї боротьби за свободу і незалежність проти агресії нині стоїть Україна, адже найагресивніші диктаторські режими, як показує досвід двадцятого століття, ніколи з доброї волі не зупинялися на досягнутих рубежах.

Список використаної літератури

1. Brzezinski Z. Moscow's Mussolini / Z. Brzezinski // The Wall Street Journal. – 2004. – Sept. 20.
2. The New York Times. – 2004. – Dec. 14.
3. Financial Times. – 2004. – Dec. 14.
4. Ambrose S. Rise to Globalism. American Foreign Policy since 1938 / S. Ambrose. – 6th revised edition. – New York : Penguin Books, 1991. – 413 p.
5. Brown S. The Faces of Power. United States Foreign Policy from Truman to Clinton / S. Brown. – 2nd edition. – New York : Columbia University Press, 1994. – 658 p.
6. Dallek R. The American Style of Foreign Policy: Cultural Politics and Foreign Affairs / R. Dallek. – Knopf Alfred A, 1983. – 313 p.
7. Weinberger C. Fighting for Peace: Seven Critical Years in the Pentagon / C. Weinberger. – New York, 1990. – 218 p.
8. Huntington S. P. American Politics. The Promise of Disharmony / S. P. Huntington. – Boston : The Belknap Press of Harvard University Press, 1981. – 343 p.
9. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
10. Canon L. President Reagan: The Role of a Lifetime / L. Canon. – New York, 1991. – 819 p.; Walsh K. Ronald Reagan / K. Walsh. – New York, 1997. – 487 p.
11. Иवानян Э. А. Рональд Рейган: хроника жизни и времени / Э. А. Иवानян. – М.: Мысль, 1991. – 411 с.
12. Кокошин А. А. США в системе международных отношений 80-х годов: Гегемонизм во внешней политике Вашингтона / А. А. Кокошкин. – М.: Междунар. отношения, 1984. – 804 с.
13. Линник В. А. США: от Рейгана до Рейгана / В. А. Линник. – М.: Наука, 1985. – 239 с.
14. Никонов В. А. Рональд Рейган / В. А. Никонов // Вопросы истории. – 1989. – № 2. – С. 60–83.
15. Овинников Р. С. Зигзаги внешней политики США: от Никсона до Рейгана / Р. С. Овинников. – М.: Политиздат, 1986. – 400 с.
16. Рогов С. М. Советский Союз и США: поиск баланса интересов / С. М. Рогов. – М.: Междунар. отношения, 1989. – 344 с.
17. Уткин А. И. Стратегия глобальной экспансии: внешнеполитические доктрины США / А. И. Уткин. – М.: Междунар. отношения, 1986. – 288 с.
18. Потехин А. В. Дипломатия США в Восточной Европе, 1945–1950 гг. / А. В. Потехин. – К.: Наукова думка, 1991. – 140 с.
19. Камінський С. Політика США щодо України: Витоки. Практична еволюція / С. Камінський, А. Дашкевич. – К.: Політ. думка, 1998. – 547 с. ; Дашкевич А. В. На роздоріжжі: виклики сучасності і парадокси зовнішньої політики США / А. Дашкевич. – К.: Наукова думка, 1996. – 150 с.
20. Овчаренко А. О. Зовнішньополітична стратегія Р. Рейгана (1981–1988) / А. О. Овчаренко. – К.: Знання, 2000. – 88 с.
21. Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 640 с.
22. В. И. Ленин. Известные документы. 1898–1922. – М.: РОССПЕН, 1999. – 607 с.
23. Политбюро ЦК РКП(б) – ВКП(б) и Коминтерн: 1919–1943 гг. Документы. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2004. – 960 с.
24. Политбюро ЦК РКП(б) и Европа. Решения «особой папки». 1923–1939. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2001. – 400 с.
25. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986). Т.10. 1961–1965. – М.: Политиздат, 1986. – 494 с.

26. Материалы XXV съезда КПСС. – М.: Политиздат, 1976. – 256 с.
27. The New York Times. – 1968. – Apr. 19.
28. Новик Ф. И. СССР и проблемы безопасности и сотрудничества в Европе (опыт 70-х – первой половины 80-х годов) / Ф. И. Новик // Советская внешняя политика в годы «холодной войны» (1945–1985). Новое прочтение. – М.: Междунар. отношения, 1995. – С. 334–366.
29. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986). Т.13. 1976–1980. – М.: Политиздат, 1986. – 510 с.
30. Овчаренко О. І. «Холодна війна» (1946 – 1991 рр.). Документи і матеріали / О. І. Овчаренко. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. – 536 с.
31. Лундестад Г. Восток, Запад, Север, Юг. Основные направления международной политики. 1945–1996 / Г. Лундестад. – М.: Весь Мир, 2002. – 360 с.
32. Рейган Р. Жизнь по-американски. – М.: Новости, 1992. – 752 с.
33. The Reagan Years // Policy Review. Special Commemorative Issue. – 1989. – Spring.
34. Reagan R. The Titanic Conflict. The Evil of Nazism. Speech at Bitburg Air Base, Federal Republic of Germany, May 5, 1985 // townhall.com. Policy Review.
35. Halloran R. Reagan Aide Tells of New Strategy on Soviet Threat / R. Halloran // New York Times. – 1982. – May 22.
36. The New York Times. – 1982. – May 30.
37. Reagan R. Speech at British Parliament, June 8, 1982 // townhall.com. Policy Review.
38. Reagan R. Speech at the National Association of Evangelicals, March 8, 1983 // townhall.com. Policy Review.
39. Орлов А. С. Эскалация вооружений – путь в тупик / А. С. Орлов // Советская внешняя политика в годы «холодной войны» (1945–1985). Новое прочтение – М.: Междунар. отношения, 1995. – С. 480–502.
40. Кальвокоресси П. Мировая политика после 1945 года: в 2 кн. / П. Кальвокоресси. – М.: Междунар. отношения, 2000. – Кн. 1. – 592 с.
41. Miller J. Critics of a Breeder Reactor Defeat Funds in House Vote / J. Miller // The New York Times. – 1982. – 15 Dec.
42. Strategic Defense Initiative [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fas.org/nuke/space/c06sdi_1.htm.
43. Possible Soviet Responses to the US Strategic Defense Initiative. Interagency Intelligence Assessment. CIA Historical Review Program (1983, 12 September) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fas.org/spp/starwars/offdocs/m8310017>
44. Halloran R. Pentagon Draws up First Strategy for Fighting a Long Nuclear War / R. Halloran // New York Times. – 1982. – May 30.
45. Reagan reassures Ukrainians // Chicago Tribune. – 1988. – May 4.
46. Speedy End Belies Durability of Communist Experiment // The Washington Post. – 1991. – Dec. 29. – P.A. 26.
47. Громько А. А. Памятное: в 2 кн. / А. А. Громько. – М.: Политиздат, 1988. – Кн.2. – 414 с.
48. Черняев А.С. Шесть лет с Горбачевым: По дневниковым записям / А. С. Черняев. – М.: Прогресс – Культура, 1993. – 264 с.
49. Ronald Reagan on the 40th Anniversary of D-Day // The History Place – Great Speeches Collection [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.historyplace.com/speeches/reagan-d-day.htm>

Одержано редакцією 01. 09. 2014

Прийнято до публікації 20. 11. 2014

Аннотація. Овчаренко А. І. «Советский вопрос» во внешней политике США 1981–1989 гг.

В статье приводятся факты о наступательном характере советской внешней политики с ее идеями всемирной победы социализма и подталкивания революций в других странах. Показано, что в ходе гонки вооружений СССР в 70-80-х гг. вплотную приблизился к достижению силового преимущества над капиталистическим миром, а его доля в мировом экспорте оружия превысила американскую. Это сопровождалось активным вмешательством в военные конфликты в Йемене, Сомали, Эфиопии, Анголе, Никарагуа, военным вторжением в Афганистан. «Советский вопрос» для США в этих условиях сводился к тому, как остановить наступление советского коммунизма. В статье анализируется сущность изменений в доктринальных основах внешней политики США в период президентства Р. Рейгана относительно Советского Союза: переход от «сдерживания» СССР к достижению полной победы над ним. Показано, что стратегическая оборонная инициатива (СОИ), провозглашенная Р. Рейганом, выглядела вполне логической. Опасение ее реализации и невозможность истощенного гонкой вооружений советского государства к адекватному ответу, вынудило руководство СССР к уступкам в проблеме разоружения. По мнению автора, Р. Рейган не ставил целью ликвидировать Советский Союз как государство, поскольку опасался негативных для США и мира последствий. Он стремился его обессилить, чтобы привести к серьезному внутреннему

конфлікту ради именно системного распада. Такая политика стала одним из факторов обострения кризиса и краха социалистической системы и СССР.

Ключевые слова: идея всемирной победы социализма, «холодная война», гонка вооружений, советская экспансия, «советский вопрос», «империя зла», «крестовый поход за свободу», «полная победа над коммунизмом», стратегическая оборонная инициатива.

Summary. Ovcharenko O.I. «The Soviet Question» in the External Policy of the USA in the 1981–1989 s

The article touches upon the facts of offensive nature of the Soviet external policy with its ideas of the global victory of socialism and giving a push to the revolutions in other countries. The article informs that in the course of the arms race, the USSR approached to the attaining power superiority over the capitalistic world and its world arms export quota exceeded the American one. It was accompanied by the active intrusion in the military conflicts in Yemen, Somalia, Ethiopia, Angola, Nicaragua and military invasion of Afghanistan. The Soviet Question in the USA under such terms resolved itself into the following: how to stop the attack of the communism. The article describes the essence of changes in the doctrinal basic principles in the US foreign policy under the President R. Reagan as to the Soviet Union: the transition from its containment to the overwhelming victory. The article emphasizes the Strategic Defence Initiative (SDI) proclaimed by R. Reagan was absolutely logical. The apprehension of its implementation and incapability of the Soviet State to give an adequate answer because of exhaustion during the arms race, forced the governing body of the USSR to make concessions as to the disarmament. The author thinks that R. Reagan didn't set a goal to liquidate the Soviet Union as a state because he bewared of the negative result for the USA and the whole world. He aimed to weaken it for the sake of serious internal conflict and system collapse. Such policy became one of the factors that stimulated crisis and crash of the socialistic system and the USSR.

Key words: the idea of global socialistic victory, «The Cold War», arms race, the Soviet expansion, «the Soviet question», «The Evil Empire», «freedom cruceession», «overwhelming victory over the communism», the Strategic Defence Initiative.

УДК 94(438+477) «1980/2000»

І.Ю. Афанасьєв

ДІЯЛЬНІСТЬ КОНФЕДЕРАЦІЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ ПОЛЬЩІ ПО ВІДНОШЕННЮ ДО УКРАЇНИ ЯК ПОТЕНЦІЙНОГО УЧАСНИКА БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКОГО АЛЬЯНСУ ДЕРЖАВ (1980–2000 РР.)

Розглядається активність польської політичної партії Конфедерація незалежної Польщі (КНП), у період 1980–2000 рр., по відношенню до України як учасника можливого міжнародного альянсу в Міжмор'ї – балто-чорноморському регіоні. Висвітлюються мотиви, стратегія, тактика КНП в цьому аспекті, основні чинники впливу на реалізацію концепції балто-чорноморського міждержавного альянсу цією партією.

Ключові слова: Міжмор'я, балто-чорноморський альянс, Конфедерація незалежної Польщі, Л. Мочульський, НАТО-біс, польсько-українські відносини

Постановка проблеми. Кількість дискусій щодо можливих проектів альянсу країн, розташованих між Балтійським та Чорним морями, помітно збільшилася в останні кілька років. Відповідно, це додає актуальності вивченню минулих концепцій Міжмор'я. Насамперед, тих, автори яких вважали Україну важливим, ключовим учасником балто-чорноморського стратегічного альянсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На початку 2000-х рр. з'явилася низка ґрунтовних досліджень польських та українських авторів, за підсумками попередніх двох десятиліть польсько-українських відносин, розглядалося й ставлення польських партій до тих чи інших варіантів розвитку контактів з Україною, у тому числі як із потенційним учасником балто-чорноморського міждержавного альянсу. Проте останє питання перебувало не у фокусі уваги; висвітлювалося, переважно, лише побіжно [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Дещо докладніше зупинився на польських проектах балто-чорноморського альянсу М. Генік [8].